

IV. poglavje: *Rojstvo in razvoj »foruma« ob Nadiži, ki je predstraža in dedič »matere« Ogleja.* Problem nastanka in razvoja Čedada obravnavajo v tem poglavju kar štirje podnaslovi. Peti podnaslov je zelo pomemben za proučevanje problema Keltov v Furlaniji; govori namreč o Keltih še v času po rimski okupaciji.

V. poglavje: *Ceste v odnosu do naselij.* V šestih podnaslovih avtor obravnava rimsko cestno mrežo v Furlaniji, s posebnim poudarkom na cestno povezavo Foruma Iulii z njegovim naravnim zaledjem. To so ceste v šestih različnih smereh.

VI. poglavje: *Materialni sledovi gradbene dejavnosti ter grafična rekonstrukcija podeželskih in urbanih naselij.* V tem poglavju avtor dokumentira hiše, vile, temlje in tudi drugo arhitekturo.

VII. poglavje: *Pričevanja o proizvodni dejavnosti: keramične peči, keramičarji in različni tovarniški pečati.* O tehnologiji priprav za žganje keramičnih izdelkov.

VIII. poglavje: *Ostanki metalurške dejavnosti na terenu.* Delovna orodja, uporabni in dekorativni predmeti, razni izdelki metalurške dejavnosti in druge najdbe.

IX. poglavje: *Figuralne predstavitve kultov in rimskih božanstev.* Svet duha in bogov na najdenih spomenikih.

Svojo prvo knjigo avtor zaključuje z bogato bibliografijo.

Prof. Tagliaferri je zgodovinar novega obdobja in vendar se vedno vrača k arheološkim temam. Velikokrat je že dokazal, da obvlada znanstveno arheološko metodologijo in da njegova besedila lahko uporabljamo s popolnim zaupanjem. V nobeni izmed dosedanjih objav v Furlaniji ne najdemo tako sintetično predstavljene materialne podobe rimskega obdobja, kot je to storil prof. Tagliaferri. Posebej kvalitetni so njegovi zračni posnetki rimskih cestišč. Presenetljiva je kvaliteta barvnih posnetkov rimske cestne mreže in raznih stavbišč. Tabele in fotografije, ki vsebujejo drobno materialno kulturo, poudarjajo predvsem navzočnost latenskih najdb. Avtor poudarja, da ne izvirajo iz rimskodobnih grobišč, ki so se nahajala na starejših latenskih grobiščih. To je teza, ki zveni sprejemljivo, vendar ostaja dvomljiva vse dotlej, dokler ne bomo odkrili samega latenskega grobišča. Pri tej analizi pogrešamo primerjavo z grobiščem na Idriji pri Bači. To bi nam morebiti omogočilo korak bližje k najbolj verjetni interpretaciji. Ko govorimo o vrednosti tega dela, je najbrž treba ugotoviti, da poslej nihče, ki obravnava rimsko dobo v Furlaniji, ne bo mogel mimo Tagliaferrijeve monografije.

Drugi zvezek ima naslov *Arheološka kartoteka za najdišča po karti 1:40000.* Format in

tehnično oblikovanje tega drugega zvezka sta analogna prvemu zvezku. Zvezek ima 407 strani. Metodološki prijem pri vsebinskem oblikovanju tega zvezka je bil takšen: Vso dokumentacijo o rimskodobnih najdbah na območju med Sočo in Tilmentom je avtor razdelil na trideset kvadrantov, ki dobijo svoje poimenovanje oz. ime po najpomembnejšem naselju znotraj tega kvadranta. Avtor našteva kvadrante od Tilmenta proti Soči ter od severa proti jugu. Vsaka lokacija oz. najdba je dobila svoj kartotečni list, ki je označen najprej z okrajšavo za kraj, z zaporedno številko kartotečnega lista. Sledi letnica najdbe oz. ugotovitve in na koncu omemba vira o tem podatku. Skupno je zbranih nekaj več kot 1000 rimskih arheoloških najdišč. Na koncu tega zvezka je bibliografija, ki je zbrana na 20 straneh. V tem knjižnem pregledu nima smisla začeti analize posameznih najdišč in zato naj se tudi pri tem zvezku zadovoljimo z ugotovitvijo, da je to doslej najpopolnejši prikaz podatkov o rimski dobi v vzhodni Furlaniji.

Tretji zvezek nosi naslov *Karte.* Po formalni plati je tudi ta zvezek enak prejšnjima, le njegov format je 27,5 × 28 cm. Posebno dekorativna je ovojnica, na kateri je zračni posnetek rimskega cestišča. Ta zvezek se omejuje na kartografsko dokumentacijo posameznih kvadrantov med Sočo in Tilmentom, ki jih je 30. Posamezni kvadrant meri po površini 10 × 10 km. Kvadranti so izrezani iz specialke 1:40000, ki je nastala kot pomanjšava iz karte 1:25000. V uvodu tega zvezka so prikazani vsi kvadranti skupaj kot celota v merilu 1:240000. Ta zvezek nam omogoča kartografski pogled v rimsko dobo Furlanije in je izhodišče tudi za študij obdobja, posebej z vidika historične kontinuitete posameznih arheoloških najdišč in cele vzhodne Furlanije. Vsi trije zvezki skupaj so enkratni repertorij rimskodobne zgodovine in arheologije vzhodne Furlanije. Osnova za ta repertorij niso samo že znani viri oz. najdbe, ampak v velikem delu tudi izsledki piščevih terenskih raziskav, pri katerih je prof. Tagliaferri uporabljal tudi detektor kovin. Ni nikakršnega dvoma, da je na ta način prišel do številnih novih arheoloških lokacij, toda istočasno je nujno domnevati, da mu je enako število rimskodobnih ostalin tudi ušlo. Vendar tudi to dejstvo ne zmanjšuje raziskovalnih zaslug prof. Tagliaferrija.

Vinko ŠRIBAR

Iva Mikl Curk: *Rimska lončena posoda na Slovenskem.* Znanstveni inštitut FF, Ljubljana 1987.

Po uvodnem razmišljanju o pomenu članka ali knjige gotovo lahko sodimo, da je knjiga,

ki leži pred nami, nastajala dolga leta in je izšla po temeljitem pretehtavanju napisanega. V rokah držimo knjigo, ki je sad mnogih člankov, razmišljanj in dolgoletnih opazovanj keramičnega gradiva avtorice Ive Mikl Curk.

V prvem poglavju, poglavju o keramiki v arheoloških najdiščih, avtorica opiše delovni postopek pri izkopavanjih rimskodobnih najdišč, ki je običajen v Sloveniji. Opozori nas na absolutne izboljšave natančnosti z zmanjšanjem obsega mersko določene enote. Pomembno je, da takoj na terenu vzpostavimo evidenco po vrstah keramike, ki mora kazati število posod, katerih črepinje so ležale v posameznih stratigrafskih enotah. Opiše nam potek del od izkopa do laboratorija in prave znanstvene obdelave keramičnega gradiva. Velik poudarek avtorica upravičeno daje zapisom z najdišča.

Poleg tega je zelo tehtno njeno razmišljanje o obdelavi keramike, to je načinu risanja, ki je pri nas še vedno zelo neenotno, pomembna je njena opazka o rekonstrukcijah posod, bodisi risarskih bodisi tistih, ki dopolnjujemo fragmentirane posode za muzejsko rabo. Strinjamo se z njenim mnenjem, da je drzna rekonstrukcija vselej lahko tudi dezinformacija, saj lahko uniči dokumentarnost detajla. Ali če povzamem misel enega naših kolegov: z belo maso dopolnjene, rekonstruirane posode ni mogoče več niti dostojno fotografirati.

V poglavju o lastnostih keramike nas avtorica najprej opozori na pomanjkljivosti naših raziskovanj, saj smo pri delu s keramičnim gradivom še vedno odvisni predvsem od opazovanj. Toda tudi ti rezultati so pomembni: to nam najbolje dokazuje prav to poglavje! Le opazovanja morajo temeljiti na večji količini izkopanega materiala. Nato nam avtorica predstavi povzetek rezultatov opazovanj, ki so, čeravno zaobjeti v nekaj stavkih, nedvomno zelo pomembni.

Vrste keramike se določajo po načinu mešanja gline s peskom in plevami, oz. po stopnji čistosti gline itd. Važen je premaz oz. barvanje, čeravno je včasih težko ločiti med njima. Od vse keramike pa se jasno ločuje fina uvožena sigillata in keramika tipa ACO, Surus itd.

V poglavju jedrnato preleti vse tipe keramike in nas seznanj s pomenom nečistosti gline oz. dodajanja premazov in glazur.

Oblike keramike je avtorica obdelala z likovne govorce in to je šolski zgled za to, kako naj bi razlikovali posode po oblikovni plati. Tako smo dobili še en način razvrščanja posodja, ki ga sicer srečamo že v starejši arheološki literaturi. Kaj radi se pri katalogiziranju držimo izrekanja poimenovanja posodja po načinu uporabe, in tako se nikakor ne moremo izogniti dilemam glede tega, kaj je lonček, vaza, čaša... skodela, skledica, krožnik. L.

Plesničar je pred nekaj leti v Keramiki emonških grobišč natančno definirala vazo in lonec. Razlika je v višini in obliki dna posode. Seveda je problem nerešljiv, če imamo pred seboj le fragment ustja oz. ostenja posode. V bližnji prihodnosti bomo morali na določen način poenotiti poimenovanje posodja, najti skupno govorico. Ob sleherni izmed naštetih oblik je I. Mikl Curk napisala dragocene opombe, npr. o načinu izdelave, mešanju gline s peskom itd. Ponekod si je pomagala z latinskim poimenovanjem posode ali pa je našela nekaj veljavnih in najpogostejše uporabljenih strokovnih imen, npr. za terro sigillato. Zelo dragocene so tudi avtoričine opazke o pogostosti najdenega posodja na posameznih najdiščih, izraženi v odstotkih!

V poglavju o razprostranjenosti v prostoru in stratigrafskih enotah izvemo o specifičnosti sigilatnih najdb in o njihovi historični izpovednosti. Sledi še navajanje oblik, ki so lahko lokalno vezane, in tistih, ki ne morejo biti. Tako npr. veliki jajčasti lonci.

Pouči nas o razliki med istovrstnim posodjem z različnih najdišč. Med drugim trdi, da znamo ločiti, npr., starejše krožnike od mlajših, ne pove nam pa, kako. Vsekakor osebno pogrešam pri teh dragocenih navajanjih več konkretnih opisov in citiranje; dobrodošlo bi bilo že sklicevanje na tabele v knjigi.

Poglavje o analogijah nam bo vsem, ki se več ali manj ukvarjamo s keramiko, v veliko pomoč pri delu. Tako, npr., lisastega slikanja keramike, ki se pojavi konec I. stol., ki naj bi jo po mnenju Ettlingerjeve prinesli panonski vojaki iz domačih krajev.

Obenem nas I. Mikl Curk pošteno opozarja, da je keramika krhek material, ki se ga ne spleča prevažati na velike razdalje in s tem v zvezi nas seznanja tudi z zakonitostmi prenašanja kulturnih in civilizacijskih vplivov iz pokrajine v pokrajino.

Interpretacija se začne s poglavjem, kjer izvemo precej o načinu in zanesljivosti datiranja s keramiko, oz. s pomočjo večjih grobnih kompleksov, npr. Emone itd. Poseben poudarek velja terri sigillati, saj avtorica sama sodi med naše najboljše poznavalce te časovno nadvse občutljive keramike. Žal pa moram napisati, da sem dobila pri nekaterih naštetih tipih posod, ki so datajsko občutljivi, npr. vaze, vtis, da je naštevanje preohlapno. Avtorici je seveda gradivo nadvse jasno znano, osebno bi si pa želela, da bi sledil natančen citat, npr. posode in table. Tako moram, da bi spoznala imenovani tip vaze, prebrati celo poglavje citiranega dela in prebrskati pripadajoči katalog. Knjigo, ki jo je napisala I. Mikl Curk, imenujem priročnik, ker nam bo res vsem temeljito pomagala pri nadaljnjem delu. Kot taka, bi seveda morala biti natančnejša.

Vsakomur, ki že nekaj časa dela z lončenino, ali pa se tega šele loteva, bo silno dragoceno znanje, ki nam ga avtorica zapisuje v zvezi s provenienco tipov. Tu se spet srečamo z njenim odličnim poznavanjem uvožene keramike. Kot druga, tudi to poglavje prinaša najnovejšo in izčrpano literaturo o tej temi. Spoznamo tudi najnovejše znanje o tem, ali so izdelovali nekatere vrste sigilatne keramike pri nas ali ne.

Gospodarska zgodovina je sad trdega dela in preučevanja trgovskih odnosov med Sredozemljem in Vzhodom, vsebuje pa tudi primerjave med Petoviono in Emono. Spoznamo vpliv uvoza na domačo proizvodnjo.

Prav tako so dragocene avtoričine ugotovitve povezane s količino najdene sigilatne keramike v Petovionu, kjer je uvoznik zagotovo lahko živel le od uvažanja, ne pa v Emoni, kjer je bil uvoz, primerjalno gledano, veliko bolj pičel. Zanimiva je ugotovitev, da je vloga amfore in lagoene, tipične za točenjo vina, vezana na ptujski okoliš, kar upravičeno povezuje s domnevo, da je bilo to že v antiki vinorodno okolje.

Ob etnični pripadnosti nas I. Mikl Curk sviri pred primerjanjem neprimerljivega, t. j. keramičnega gradiva različnih historičnih obdobj. Dobro razloži pomen pravih etničnih elementov in vloge ksenofobičnih duhovnih predstav, pa tudi kot rezultat menjave.

Ob teritorialnih posebnostih se seznamo tako rekoč z vsemi spoznanji povojnih izkopavanj širom po Sloveniji, ob tem pa nas avtorica seznanja tudi z nadregionalnimi vplivi. Spet sledi vsa našeta literatura.

Vloga keramike je bila raznovrstna v antiki in je še danes, I. Mikl Curk pa nam skuša očrtati dolgo pot pojasnjevanja raznih keramičnih oblik, od interpretacije latinskih imen pa do povezovanja z najdenimi posodami z napisi. Lončeno posodje razdeli po funkciji v štiri razrede, ki jih poizkuša zelo življenjsko interpretirati.

Za raziskovalca lončene posode bo posebej zanimiv odnos do posodja iz drugih materialov, npr. bronastega posodja, saj je s tem lahko razložljiva tudi odsotnost lončene posode. Odnosnost oz. oblikovna odvisnost med posodjem iz raznega materiala pa je več kot očitna.

Poglavje o likovni govorici je avtorica uporabila za to, da je opozorila na neenotnost poimenovanja v arheoloških publikacijah. Tako nas ponovno opozarja na veliko vrzel v stroki, ki se dotika prav neenotnega načina risanja in katalogiziranja keramičnega gradiva.

Razmišljanje o merah je skoraj odprto v prihodnji čas, saj je le malo znanega o odvisnosti velikih in malih posod. Tako leže, npr. skupaj velika vaza ali lonec in majhna čaša

(Beletov vrt), še nepojasnen je odnos med čašo in vrčem...

Najpomembnejše se zdi poglavje o Razvoju v času. V njem zvemo, da je v naših krajih prav malo keramike iz zgodnjega obdobja; izjema je Vrhnika. Pomembno je, da je to posodje pogosto mešano v plasteh s prazgodovinsko keramiko in da je, kot pravi avtorica, ostanek ostankov. Njena interpretacija prvih stikov s tujo kulturo, kot to lahko razberemo iz keramičnega gradiva, je več kot logična in dobra. Tako je tudi dobro pojasnila razvoj nekaterih tipov loncev, ki so blizu auerberškim, prav tako nekaterih steklenic.

Mnoge stvari smo nekoč imeli za italške in jih sedaj avtorica jasno opredeljuje kot domače, delane po italškem vzoru.

Uspešno je avtoričino razbiranje naraščanja pomembnosti določene postojanke v zvezi z naraščanjem uvoza (npr. med bivanjem Gemine XIII v Petovionu).

Za drugo stoletje je pomembna navzočnost nekaterih sigilatnih tipov, večidel na Vzhodu, kjer je veliko zgornjegermanske in noriške sigilate, pa tudi njenih posnetkov in panonskih izdelkov. Južna Slovenija, trdi avtorica, pa ima le nekaj vzhodne sigillate. Žal natančnejše razlage tu ne navaja.

Svarilo, da zaradi pomanjkanja uvožene keramike kaj lahko napravimo preuranjen sklep (npr. v Emoni), je povsem umestno. Prav tako je zelo zanimivo, kako skuša avtorica s pridatki v nekaterih grobovih razložiti nekatere prastare obrede panonskega kroga.

Žal se je na table vrinilo nekaj neljubih napak, očitno tiskarskih, ki seveda motijo pri preglednosti gradiva. Tako, npr. predložena tabla 36, predmet št. 1, vzeta iz kataloga Severno emonsko grobišče, Lj. Plesničar, iz table št. 180, pod zapovrstno št. 2, iz gr. 932 (pravilno iz gr. št. 923), ali pa napačno citirana tabla pri gr. 525 in 38. Manjka seznam kratic, npr. KIM za Kataloge in monografije itd., morda bi bilo tudi bolje, lažje, če bi dvopcije med številko table in številko predmeta nadomestili z vejico?

Za 3. stol. manjkajo zaključene arheološke enote oz. plasti, obenem se število pridatkov v grobovih močno skrči.

Še vedno pa so žive trgovske vezi med Mediteranom in Vzhodom, kar nam dobro in natančno dokazuje terra sigillata chiara. Avtoričino trditev potrjujejo najnovejša preučevanja v Invillinu!

V tem poglavju so spet velikega pomena opazovanja I. Mikl Curk, do katerih ne prideš s preprostim preučevanjem, temveč so sad dobrega poznavanja gradiva. Tako, npr., v zvezi z razmahom lončarske spretnosti, življenjem manjših lončarskih delavnic, sprememb mešanja gline s peskom pri krožnikih in lokal-

nih razlikah itd.

Za 4. stol. so iz poglavja lepo razvidni problemi, ob katere trči vsakdo, ki se ukvarja s to temo. Težave so seveda tudi v tem, da se zmanjša število tipov, prevladujejo sklede in krožniki, čaš, ki so ponavadi bolj časovno občutljive, je malo!

Toliko dragocenejše so torej opazke o glini, ki se včasih prav rade izmuznejo, npr. o pustem dotiku, kar kaže na specifične spremembe v primeseh.

Na tablah opazimo, da je nekaj lončkov, ki jih je Lj. Plesničar prvotno datirala zgodneje, avtorica postavila v polno 4. stol. Tako, npr., gr. 230 ali pa gr. 213 z novcem Gordijana III. iz časa 238–244, za kar pa avtorica ne daje (vsaj meni znane) trdne argumentacije.

Med lončenimi posodami 4. stol. najdemo na tab. 67 tudi kaneliran lonček iz gr. 14 (in ne iz gr. 15) na severnem emonskem grobišču, kjer je pridani celo novci Marka Avrelija. Ker avtorica ne navaja posebne utemeljitve za to datacijo (ali morda ni znana), pa obenem posoda oblikovno resnično odstopa od drugih, menim, da je prišlo do neljube pomote.

Knjigo bom jemala pri svojem delu vsak dan v roke. Res zasluži ime priročnik in tudi sodelovanje Susanne Zabehlicky-Scheffenecker pri pregledu prevoda nam zagotavlja, da je delo dobro opravljeno. Morda se za spoznanja, ki nam jih je avtorica s pričujočim delom posredovala, smemo zahvatiti tudi na ta način, da jih upoštevamo pri svojih nadaljnjih raziskovanjih.

Verena VIDRIH PERKO

László Barkóczy: *Pannonische Glasfunde in Ungarn.* Studia Archaeologica 9, Budapest 1988, 4 slike in 117 tabel.

Gre za dokaj obsežen katalog antičnega stekla. Geografsko je zajet le del province Panonije, ki danes pripada Madžarski.

V kratkem uvodu je gradivo razdeljeno v pet faz. Le-te so oblikovane na podlagi kronologije antičnih nekropol in naselbin (Arrabona, Aquincum, Brigetio, Intercisa):

a) 1. in 2. stoletje, do izbruha markomanskih vojn;

b) od 167 do približno 270;

c) od 270 do 330;

d) od 330 do 380;

e) od 380 do prve polovice 5. stoletja.

V nadaljevanju je vsako obdobje predstavljeno z glavnimi značilnostmi, ki jih kaže stekleno gradivo.

Prvi pojav antičnega stekla na področju tega dela Panonije sodi po Barkóczyjevem mnenju v obdobje vlade cesarja Klavdija, že v flavijskem obdobju pa je bila uporaba stekla

močno razširjena. V 1. in na začetku drugega stoletja je material soroden italskemu. Ta slika je predvsem izrazita na zahodnem področju, medtem ko je na vzhodnem delu material bolj raznolik. V drugem stoletju so vplivi italskega področja še poudarjeni, hkrati pa se počasi oblikuje lokalna produkcija.

Druga faza je čas ohromitve proizvodnje, po koncu markomanskih vojn pa sledi ponoven razcvet obrti. Forme so izredno raznolike, prevladovati začne enobarvno modrozelenkasto steklo.

Barkóczy ugotavlja, da je prva polovica tretjega stoletja čas najbolj cvetoče steklarske proizvodnje na tem področju. Naslednja obdobja ne prinašajo večjih novosti, proizvodnja je še naprej dokaj kontinuirana.

Zanimiv del publikacije je predstavitev raziskav o lokalni steklarski proizvodnji. Izkopavanja večjih urbanih središč so razkrila mnogo novih prvin za proučevanje domače steklarske obrti. Sodeč po najdbah je imela steklarska industrija, če jo lahko tako imenujemo, dokaj vidno mesto med obrtni tudi v Panoniji. V Akvinku je L. Nagy še pred 2. svetovno vojno naletel na sledi steklarskih delavnic v južnem delu mesta. Našli so staljene in sprijete steklene posode ter grobe, neobdelane kose stekla. V povojnih raziskovanjih so izkopavanja potrdila domnevo o steklarski delavnici v Akvinku.

Med najdbami je posebej zanimiv pečat za odtisovanje dna steklenic in kamnita posoda, zapolnjena s stekleno maso. Tudi v Brigetiju so odkrili večje število slabo izdelanih in zavrnjenih steklenih izdelkov.

Glavni del knjige je kataloški pregled steklenih posod. Oblikovan je po kronološki shemi, ki je razložena v uvodnem delu. Posode so razdeljene po večjih skupinah in v okviru teh še po variantah. Poleg literature o objavi predmeta je navedena okvirna datacija oblike.

Na koncu je poleg risb predmetov dodanih še nekaj tabel s fotografijami najbolje ohranjenih posod.

Katalog vsekakor nudi precej primerjalnega gradiva tudi za steklo z našega področja.

Irena LAZAR

Rajko Bratož: *Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode (Acta ecclesiastica Sloveniae 8, Ljubljana 1986.)*

Že v predgovoru nas opozorijo, da se knjiga razlikuje od dosedanjih zvezkov AES, saj ne gre za objavo malo znanih in težko dostopnih virov za cerkveno zgodovino, ampak je poizkus zgodovinske sinteze najzgodnejših obdobij v zgodovini krščanstva na vsem nekdanjem